

Сергій ПИВОВАРОВ

НОВІ ЗНАХІДКИ РИМСЬКИХ МОНЕТ НА ПАМ'ЯТКАХ ПІЗНЬОАНТИЧНОГО ЧАСУ БУКОВИНИ

На території межиріччя Верхнього Пруту та Середнього Дністра досить частими знахідками є римські монети (денарії, антонініани, ауреуси) перших століть н.е. Їх вивчення дозволяє отримати цінну інформацію про соціально-економічні, військово-політичні та культурні зв'язки носіїв місцевих археологічних культур із пізньоантичним світом. Нові монетні знахідки із регіону: срібні імператорські денарії правителів Веспасіана, Траяна, Антоніна Пія, Фаустини Молодшої та Коммода походять з пам'яток черняхівської та карпатських курганів археологічних культур. Ці знахідки підтверджують важливу роль римського срібла у зародженні місцевого грошового обігу.

Ключові слова: Буковина, римські монети, торгово-економічні зв'язки, археологічні культури.

Сергей ПИВОВАРОВ

НОВЫЕ НАХОДКИ РИМСКИХ МОНЕТ НА ПАМЯТНИКАХ ПОЗДНЕАНТИЧНОГО ВРЕМЕНИ БУКОВИНЫ

На территории междуречья Верхнего Прута и Среднего Днестра часто находят римские монеты (денарии, антонинианы, ауреусы) первых веков н.э. Эти находки дают возможность получить ценную информацию о социально-экономических, военно-политических и культурных связях носителей местных археологических культур с позднеантичным миром. Новые монетные находки из региона: серебряные императорские денарии Веспасиана, Траяна, Антонина Пия, Фаустины Младшей и Коммода найдены на памятниках черняховской и культуры карпатских курганов археологических культур. Эти находки подтверждают важную роль римской монеты в зарождении местного денежного обращения.

Ключевые слова: Буковина, римские монеты, торгово-экономические связи, археологические культуры.

Sergiy PYVOVAROV

NEW FINDS (DISCOVERIES) OF THE ROMAN COINS ON THE SIGHTS OF LATEANCIENT BUKOVYNA

On territory of country between upper Prut and Middle Dniester are enough frequent finds of Roman coins (dinars, antoninians, aurejusis) of the first centuries A. D. Researches of these finds gives an opportunity to obtain valuable information about social – economic, military- political and cultural connections of transmitters of local archaeological cultures with the lateancient world. New

monetary finds from the region are: silver emperors's dinars of such rulers as Vespasian, Trajan, Antonina Piy, Faustina Junior and Kommod which were found on the sights of chernyakhivska and Carpathian burial mounds' archaeological cultures. These finds confirm the important role of Roman silver in the origin of local money circulation.

Key words: Bukovyna, roman coins, trade – economic connections, archaeological cultures.

Важливу категорію історичних джерел, які свідчать про зв'язки населення Східної Європи із пізньоантичним світом, становлять римські монети. Їх вивчення дозволяє реконструювати соціально-економічні, політичні та культурні взаємовідносини давніх жителів цих земель із центрами пізньоантичного світу у Північному Причорномор'ї та придунайських римських провінцій.

Даній проблематиці присвячена численна історіографія. В ній акцентується увага на каталогізації місцезнаходжень римських монет на східноєвропейських землях [32, с. 92-104; 2, с.74-80; 3, с. 119-134; 4; 8; 11, 12-19; 13; 26, 89-102; 22, с. 11-20; 25, 187-197], розглядаються питання часу їх обігу в місцевих старожитностях [2, 74-80; 22, 11-20; 31, с. 11-18], простежується зв'язок знахідок римських монет із діяльністю носіїв конкретних археологічних культур [23, с. 16-30; 27, с. 228-237], визначається вплив римської монети на розвиток торговельних зносин у середовищі місцевого населення [15, С. 52-54; 23, с. 16-30] тощо. Разом із тим ще цілий ряд аспектів з цієї проблематики не знаходить однозначної відповіді й досі є дискусійним. Зокрема, вимагають додаткових досліджень такі питання, як шляхи потрапляння римської монети до носіїв ряду археологічних культур, функції монети в середовищі місцевого населення, роль монети у міжплеменному обміні тощо. В зв'язку із цим нові знахідки римських монет на теренах Східної Європи заслуговують на незаперечну увагу.

Одним із східноєвропейських регіонів, де виявлені численні знахідки римських монет, є землі межиріччя Верхнього Пруту та Середнього Дністра й територія українського Прикарпаття. У цьому регіоні знайдено досить багато грошових знаків Римської імперії перших століть н.е. Тут виявлено декілька скарбів, зафіксовано випадкові монетні знахідки під час земляних робіт та відомі номінали, виявлені під час археологічних робіт. Останні мають найбільшу наукову цінність, несуть максимум наукової інформації й дають можливість комплексного аналізу археологічного та нумізматичного матеріалів із пам'ятки. Разом із тим, вони дозволяють визначити давнє населення (носіїв конкретних археологічних культур), яке користувалося римськими монетами.

Дослідження нумізматичного матеріалу з території регіону дозволяє встановити, що він належить до старожитностей пізньоримського часу (друга половина I - перша половина V ст. н. е., найбільше до II ст. н.е.).

Вивчення знахідок римських монет показує, що вони переважно пов'язуються зі старожитностями носіїв двох археологічних культур.

пам'ятки яких добре вивчено у регіоні, а саме - з носіями черняхівської та карпатських курганів археологічних культур [22, с. 12-13]. Старожитності обох культур на землях Буковини прийнято датувати III – першою половиною V ст. н.е.

Дослідженнями з'ясовано, що: римські монети в межиріччі Верхнього Пруту та Середнього Дністра трапляються на пам'ятках черняхівської культури (відомо близько 250 пам'яток), а монети з Правобережжя Прута та Прикарпаття пов'язуються із старожитностями культури карпатських курганів (виявлено понад 130 пам'яток). Межа між цими синхронними, але різноетнічними археологічними культурами в регіоні проходила по р. Прут [30, с. 86-91].

Про використання римської монети населенням давнішого часу, скажімо племенами липицької культури (I – початок III ст. н.е.), пам'ятки якої є в регіоні, поки що добре не задокументовано. Проте знахідки монет на липицьких поселеннях та могильниках з інших територій не виключає такої можливості. Тим більше, що є дані про їхні знахідки в багатошарових археологічних комплексах регіону [33, с. 385], а в останні роки з'явилася інформація про випадкові монетні знахідки римських грошових знаків на поверхні одношарових пам'яток липицької культури.

Нині на землях краю ми маємо відомості щодо знахідок 7 скарбів римських монет. Усі вони належать до малодостовірних (тобто монетні комплекси з яких не повністю задокументовані науковцями) та недостовірних (інформація про знахідки яких відома, але самі монети не вивчалися).

В ареалі поширення черняхівських пам'яток відомі три скарби із римськими грошовими знаками. Це - малодостовірний монетний скарб із Шипинців, монетно-речовий скарб з Грушівців та недостовірний тезаврація з м. Хотина. Чотири скарби пов'язуються зі старожитностями культури карпатських курганів. Вони представлені малодостовірним скарбом із Плоскої та недостовірними скарбами з Банилова, Широкої Поляни та Чернівців. Усі скарби римських монет із регіону, окрім Грушівського та Широкополянського, типові для старожитностей II - IV ст. н.е. на території Східної Європи. Вони здебільшого, складаються з римських імператорських срібних денаріїв, карбованих у перші століття н.е. Так, у скарбах присутні монети від імператорів Веспасіана (69-79 рр. н.е.) та Тіта (79-81 рр. н.е.) до Антоніна Пія (138-161 рр. н.е.). В скарбі із Широкої Поляни знаходилися нібито монети від Ю.Цезаря до Констанція [4, с. 78], що малоймовірно. У Грушівському монетно-речовому скарбі були перфоровані золоті монети, із них відомий лише ауреус імператора Авреліана (270-275 рр. н.е.) [9, с. 260-261].

У регіоні зафіксовано також 52 місцезнаходження поодиноких монетних знахідок. Більшість із них мають безпосередній зв'язок із археологічними пам'ятками першої половини I тис. н.е. Зокрема, в 15 пунктах монети виявлено під час археологічних досліджень (розкопок та розвідок). В інших – монети хоч і були знайдені за випадкових обставин, переважно під час

сільськогосподарських робіт, проте вони трапилися на території пам'яток пізньоримського часу, що підтвердив огляд місцезнаходжень монет. Усього на цих пам'ятках зареєстровано знахідки понад 60 римських монет. Переважна їхня більшість - це денарії, відкарбовані в роки правління імператорів від Веспасіана (69-79 рр.) до Каракали (211-217 рр.). Найбільш кількісну групу представляють денарії імператорів Траяна (98-117 рр.), Антоніна Пія (138-161 рр.), Марка Аврелія (161-180 рр.) та їх дружин імператриць Фаустіни Старшої (138-141 рр.) та Фаустіни Молодшої (161-175 рр.). Монети інших правителів виявлено у меншій кількості, або представлено поодинокими екземплярами. Лише 4 монети походять із пізнішого часу і належать до емісій Гордіана III (238-244 рр.), Клавдія II Готського (268-270 рр.), Авреліана (270-275 рр.) та Проба (276-282 рр.). Монети III ст. н.е. знайдені тільки в ареалі черняхівської культури [45-47].

Основна кількість знайдених грошових знаків виготовлена зі срібла і представлена римськими імператорськими денаріями I – початку III ст. н. е. Ці монети мали досить високий вміст дорогоцінного металу. Так, у денаріях від Августа до Клавдія срібло становило 70-60%, при Нероні його вміст понизився до 55%, в роки правління Марка Аврелія срібла було близько 50%, а на початку III ст. н.е. – лише 20% [5, с. 179-180]. Пізніше вміст срібла в денаріях став ще меншим - і колись авторитетна, доброякісна монета перетворилася на грошовий знак із умовним курсом обігу. На пізньоантичних пам'ятках Буковини знайдено декілька денаріїв II ст. н.е., які були виготовлені із дуже низькопробного срібла, або ж взагалі були бронзовими і тільки плаковані зверху сріблом. Можливо це були фальшиві монети, які разом із доброякісними грошовими знаками потрапили до місцевого населення. Разом із тим не слід виключати і державної підробки монети, що практикувалося на монетних дворах Римської імперії.

На аверсах денаріїв зображувалася повернута вправо (рідше – вліво) голова імператора у лавровому вінку, його дружини чи дітей, навколо розміщувався напис із титулами правителя. На реверсі розташовувалися зображення божеств римського пантеону, персоніфікацій, алегоричних фігур, сцен з життя імператора та його сім'ї, міфологічних сюжетів, архітектурних споруд тощо та розміщувалося продовження написів аверсу чи пояснення до зображень. Як правило, цей бік монет використовувався імператорами в якості політико-декларативного засобу і мав на меті прославляти його діяння та перемоги [1, с. 9-12].

У даній публікації мова піде про нові знахідки римських монет на пам'ятках пізньоантичного часу в регіоні, зроблені в останні десять років. Охарактеризуємо виявлені монети, які чітко пов'язуються з конкретними археологічними пам'ятками.

Найдавніша римська монета з числа нововиявлених датується до I ст. н.е. Це - срібний денарій імператора Веспасіана (69-79 рр. н.е). Він був знайдений місцевим школярем на розмитому березі р.Дністер разом із керамікою черняхівської культури в околицях с. Анадоли, поблизу м. Хотина.

На аверсі монети - портрет імператора в лавровому вінку, повернутий вліво, навколо напис легенди: IMP CESAR VESPASIANUS AVG. На реверсі в центрі зображено ніс корабля (прора), повернутий вправо, над ним - багатопроменева зірка, навколо - затертий напис, із якого читаються літери: ... TRP VII COS... (тобто трибун у сьомий раз, консул). Монета важить 2,6 г, її діаметр становить 17 мм. За титулом трибунату імператора вона датується 75-76 рр. н.е. [37, s. 143].

Наступна зі знайдених монет належить до емісій імператора Траяна (98-117 рр. н. е.). Вона була виявлена тодішнім співробітником Чернівецької філії „Охоронної археологічної служби України” В.В.Михайлюком у 2008 р. в порушених нашаруваннях поселення черняхівської культури в ур. Ставок, поблизу села Малий Кучурів. На аверсі монети розташовується портрет імператора в лавровому вінку, повернутий вправо, навколо - затертий напис, із якого читаються літери: ...AVG GER DAC... (тобто август, германський, дакський). На реверсі в центрі зображено стоячу жіночу фігуру, повернуту вліво, з рогом достатку у руках, навколо – напис, із якого читаються літери: OPTIMO PRINC (найкращий принцепс). Монета важить 2,85 г, її діаметр становить 18 мм. За титулами імператора час карбування монети можна віднести до періоду від 103 до 117 рр. н.е.

Третя монета - римський срібний імператорський денарій Антоніна Пія (138-161 рр. н.е.) - була виявлена автором разом зі співробітником Чернівецької філії „Охоронної археологічної служби України” М.В.Ільківом в ур. Федорове, неподалік с.Малятинці в травні 2009 р. Монета трапилася під час обстеження поселення черняхівської культури, крім неї, на поверхні пам'ятки, виявлено типову гончарну сіроглиняну кераміку, спинку підв'язної арбалетної фібули, залізні шлаки тощо. На аверсі монети розташовується портрет імператора в лавровому вінку, повернутий вправо, навколо напис: ANTONINUS AVG PIUS PP TRP XI. На реверсі в центрі зображено стоячу жіночу фігуру, яка спирається лівою рукою на посох, навколо - легенда: COS III. Монета важить 2,4 г, її діаметр становить 17 мм. За трибунатом імператора монета датується 147-148 рр. н.е.

Четверта монета римський - срібний імператорський денарій Фаустіни Молодшої (161-175 рр. н.е.) - була знайдена на поселенні черняхівської культури в с.Лужани разом із типовою сіроглиняною керамікою. На аверсі монети розташовується портрет імператриці, повернутий вправо, навколо – напис: FAUSTINA AVGUSTA. На реверсі в центрі зображено жіночу фігуру, яка сидить на троні і повернута вліво, навколо – напис: IVNONI REGINNAE. Монета важить 2,3 г, її діаметр становить 16 мм. Монета відкарбована в 161-175 рр. н.е. за життя імператриці.

Ще одна римська монета цієї ж імператриці виявлена автором на поверхні поселення культури карпатських курганів в с.Чагор, в ур.Цивілічени 2008 року. На аверсі монети розташовується портрет імператриці, повернутий вправо, навколо – напис: FAUSTINA AVGUSTA. На реверсі в центрі зображено стоячу жіночу фігуру, навколо повністю затертий напис.

Монета важить 2,45 г, її діаметр становить 17 мм. Монета відкарбована в 161-175 рр. н.е.

Остання монетна знахідка представлена срібним імператорським денарієм Коммода (177-193 рр. н.е.). Вона знайдена випускником факультету історії, політології та міжнародних відносин ЧНУ ім. Ю.Федьковича О.С.Купчанком в с.Костинці, в ур. Цинтина разом із бронзовою провінційноримською фібулою, залізними шлаками та ліпною і гончарною керамікою культури карпатських курганів. На аверсі монети розташовується портрет імператора в лавровому вінку, повернутий вправо, навколо - затертий напис: M COMM AVT FEL AVG. На реверсі в центрі зображено стоячу жіночу фігуру з рогом достатку, повернуту вліво, навколо - напис: FORTUNA PMTRP... COS V PP. Монета важить 2,05 г, її діаметр становить 15 мм. Час карбування монети можна віднести до 186-192 рр. н.е.

Усі нововиявлені монети є типовими знахідками для пам'яток пізньоантичного часу в регіоні та пам'яток в ареалах черняхівської та карпатських курганів археологічних культур.

Їх знахідки ще раз підтверджують тезу: що давнє населення регіону, так само, як і більшість східноєвропейських племен, віддавало перевагу срібним монетам. Ця закономірність була властива і для інших жителів Європи. Характерним в цьому плані є повідомлення римського історика Корнелія Тацита, що германські племена "приймають на сплату лише відомі з давніх пір гроші стародавнього карбування, ті, що із зазубреними краями, і такі, на яких зображена колісниця з парною упряжкою. Срібло вони беруть із значно більшим бажанням, ніж золото, не через те, що мають до нього більшу пристрасть, а тому, що, купляючи простий і дешевий товар, легше і зручніше розраховуватися срібними монетами" [25, с.49-50].

Монети з інших металів набагато рідше використовувалися в обігу на землях регіону. Відомі з літератури повідомлення про знахідки монет з міді та бронзи потребують перевірки. Не виключено, що це - ті ж самі денарії чи антонініани, але виготовлені з низькопробного срібла, або так звані субератні монети. В останніх серцевина зроблена з міді, а зверху вони покривалися тонким прошарком срібла і спочатку майже не відрізнялися від срібних. Відомо, що римські імператори займалися "псуванням" монети, пускаючи в обіг такі неповноцінні монети по курсу доброякісних грошей. Подібні знахідки не є рідкістю серед скарбового матеріалу та поодиноких монет на землях Східної Європи [25, с.50].

Римський срібний імператорський денарій, рідше - інші номінали, очевидно, відігравали важливу роль у суспільстві первісних місцевих племен. В умовах зародження товарного виробництва вони обслуговували торгівлі зносини між пізньоантичними центрами і місцевими племенами та використовувалися у міжплемінній, а, можливо, і міжобщинній торгівлі. Ми не збираємося переоцінювати їхню роль у середовищі тогочасного населення краю - природно, що римські монети, у першу чергу, обслуговували інтереси родоплемінної, общинної верхівки варварського суспільства. Між тим,

знахідки монет на багатьох пам'ятках дозволяють припустити можливість участі монет, головним чином срібного денарія, і в торгівлі між окремими виробниками, наприклад, ремісниками-виробниками продукції, яка мала товарний характер (гончарні, ковальські, ювелірні та інші вироби).

Вивчення знайдених монет дозволяє переглянути деякі традиційні уявлення щодо часу появи й обігу римських монет у регіоні. Вважалося, що рік карбування монети є точкою відліку її обігу, який не був тривалішим за півстоліття. Тобто, знайдені в Східній Європі монети I-II ст. н.е., на думку дослідників, приблизно в цей же період знаходилися в обігу, а пізніше осідали в скарбах [2, с.74-78; 8, с. 33-35; 32, с 100-104]. Проте виявлені в закритих комплексах носіїв черняхівської та карпатських курганів культур римські монети дали змогу кардинально змінити цю точку зору. Встановлено, що стародавнє населення України, яке проживало у кінці II – на початку V ст. н.е., користувалось у переважній більшості римськими монетами двохсотлітньої чи трьохсотлітньої давності [2, с.79-80; 31, с.13-17]. Входить, монети I-II ст. н.е. обслуговували грошовий обіг місцевих племен і в III-V ст. н.е. У зв'язку з цим варто зауважити, що нумізматичний матеріал, у даному випадку, не несе інформації про час надходження монет і не датує закриті археологічні комплекси. Навпаки, дані археології відіграють вирішальну роль і показують час, коли монети потрапили до конкретного регіону і були там в обігу. Чому виникла така ситуація? Найперше вона пояснюється тим, що на території самої Римської імперії в обігу були монети різних емісій. Так, за імператора Нерви (96-98 рр. н.е.), крім монет, випущених за його цезарства, в обігу знаходилися денарії часів республіки майже двохсотлітньої давності [25, с.50-52]. І тільки частина цих монет потрапляла на монетні двори, де перекарбовувалася на гроші із зображенням правлячого імператора. Тому в 107 р. н.е. імператор Траян провів низку заходів щодо впорядкування грошового обігу держави і вилучення з обігу монет, випущених до часу правління Нерона, та перекарбування їх на нові грошові знаки. З цього часу в обігу знаходилося небагато старих монет, які ще не були повністю вилучені і замінені. Всі емісії наступних імператорів курсували спільно аж до часу припинення випуску денарія в III ст., тобто римський денарій від Нерона (54-68 рр.) і до Александра Севера (222-235 рр.) був монетою, яка знаходилася в реальному обігу на території Римської імперії. По-друге, стародавнє первісне населення України, як у цілому і всієї Європи, користувалося переважно повноцінною срібною монетою. А нею був тільки імператорський денарій, карбований у I - на початку III ст. н.е. Монети пізнішого періоду, з умовним курсом обігу та емісії IV ст., лише в незначній кількості потрапляли до місцевих племен. Переважно вони використовувалися жителями ближньої периферії античного світу. Фактично римські монети перших століть н.е. знайшли нове "життя" у місцевого первісного населення і, як мінімум, ще два-три століття обслуговували варварський ринок. Підтвердженням цьому є і значна потертість (зношеність) більшості з виявлених монет на території Східної Європи [25, с.51-53].

Велика популярність серед місцевого населення срібних денаріїв, очевидно, сприяла постійному притоку цієї категорії монет із Римської імперії та античних міст Північного Причорномор'я в III, а, можливо, і в IV ст. Інакше дуже важко припустити, що, потрапивши на землі культури наприкінці II – у першій половині III ст., маси римського срібла більше не поповнювалися, а залишалися незмінними. У цей же час в археологічному матеріалі фіксується збільшення притоку римського імпорту і відсутності напливу римської монети, карбованої у III-IV ст. Погляди окремих дослідників [8, с. 29-30] стосовно, того, що в пізньоантичний час значне місце одержав натуральний обмін, не знаходять жодних підтверджень у старожитностях східноєвропейських археологічних культур.

Римська монета потрапляла до людності краю різними шляхами. Вважається, що значна частина римських монет проникала до них “не торговими шляхами, а в результаті війн і військових походів, коли варварські загони грабували римські провінції, захоплювали полонених і скарби римської та грецької знаті” [8, с. 81]. Існує також точка зору, що основним джерелом надходження грошових знаків римлян до первісних племен лісостепу була торгівля [4, с.55]. Очевидно, до населення Східної Європи римські монети потрапляли двома вказаними шляхами. На першому етапі, в період складання археологічних культур пізньоантичного часу, коли союзи первісних племен здійснювали походи на Римську імперію, частина здобичі варварів могла складатися з монет. У наступних роках, із встановленням відносної стабільності у відносинах із Римом, виникли необхідні умови для розвитку торговельних стосунків, і монети почали надходити завдяки продажу імперії хліба, рабів, продуктів тваринництва, лісових промислів тощо [24, с. 22].

Активізації торговельних відносин місцевого населення з римськими провінціями та пізньоантичними містами Північного Причорномор'я сприяли водні та сухопутні комунікації, які проходили через регіон. Основними з них у той період були водні артерії Дністер (Тірас) та Прут (Пората). Існували, очевидно, й сухопутні шляхи через Карпатські перевали. Про ймовірність функціонування торговельних комунікацій у гірській зоні свідчать скарби та поодинокі знахідки римських монет з Плоскої, Довгопілля та Банилова. Найбільше значення для первісного населення регіону мав, безперечно, Дністровський торговий шлях, який був одним з відгалуджень відомого “Бурштинового шляху”, що поєднував береги Балтійського та Чорного морів [21, с.27-28]. Цим шляхом і потрапляла до місцевого населення основна кількість предметів античного походження та римські монети.

Грошові одиниці римлян виконували різні функції в середовищі первісного населення. Приміром, окремі з них застосовувалися у поховальному обряді давніх жителів регіону. Так, на могильнику черняхівської культури в Романківцях, у похованні № 69, поблизу черепа померлого, знайдена монета Антоніна Пія. Римські монети трапилися також і в багатьох інших похованнях в ареалі культури (Черняхів, Маслово, Рідкодуби, Коблево, Балцати і др.).

Звичай супроводжувати померлого монетами потрапив до носіїв культури із пізньоантичного світу, де грошові знаки в могилах пов'язуються з “оболом Харона”. Відомо, що “обол мертвих” був одним із важливих атрибутів пізньоантичного поховального ритуалу і призначався для сплати Харону за перевіз душ померлих до підземного царства. Наявність монет у могилах черняхівського населення, крім безпосереднього запозичення обряду з античного світу, може свідчити і про певний етап розвитку товарно-грошових відносин у місцевого населення, коли і “потойбічне життя” людини не мислиться без наявності грошей [25, с. 54].

У старожитностях черняхівської культури також відомі знахідки перфорованих римських монет, тобто перетворених у підвіски (прикраси, амулети тощо). Їхньою особливістю є наявність отворів або вушок для підвішування. Такого типу монети були знані із поселення культури в Ставчанах та речей Грушівського скарбу. В першому випадку перфорована монета виявилася антонініаном імператора Проба, а у другому – ауреусом Авреліана. У них у верхній частині пробиті отвори, а ауреус мав ще кільце для підвішування. Аналогічні перфоровані монети зафіксовані у скарбах, похованнях і на поселеннях східноєвропейського населення першої половини I тисячоліття н.е. [24, с. 31]. Монети-підвіски за необхідності могли знову використовуватися як грошові знаки, про це свідчать їх знахідки в скарбах разом із неперфорованою монетою. Процес перетворення монет у різного роду підвіски, як свідчать дані археології й етнографії, спостерігається у тих суспільствах, які були в тією чи іншою мірою знайомі з товарно-грошовими відносинами [4, с. 31]. Розповсюдженню монет-підвісок передувало використання монет як грошового еквіваленту, а не навпаки. Монети-підвіски з'явилися у східноєвропейського населення, очевидно, вже після того, як римська монета набула поширення. Знахідки перфорованих монет досить нечисленні в порівнянні з обіговою монетою. Тож звичай застосування металевих грошових одиниць для прикрашання одягу тільки зароджувався. Зрозуміло, що використовувати монети як прикраси могли дозволити собі тільки представники соціальної верхівки місцевого первісного суспільства.

Картографування скарбів і поодиноких знахідок монет на землях краю дозволяє виділити мікрорегіони, де концентрувалася римська монета, і таким чином поставити питання про місцезнаходження общинних чи племінних центрів. Зокрема, простежується два скупчення знахідок монет у зоні розташування пам'яток черняхівської культури. Одне з них знаходиться в західній частині регіону, а інше – в центральній. Можливо, що саме тут розташовувалися найбільші торгово-економічні чи військово-політичні осередки місцевих черняхівських племен. Що ж до території, зайнятої племенами карпатських курганів, то малочисельність монетних знахідок не дозволяє окреслити такі мікрорегіони. Єдиним місцем, де знайдено декілька римських монет і скарб є околиці Чернівців, а саме їх правобережна частина. Ймовірно десь тут і знаходився один із центрів культури карпатських курганів [25, с. 55].

Вивчення нових знахідок римських монет на Буковині доповнює вже відому інформацію про надходження римського срібла до місцевих мешканців і дає змогу говорити про досить високий рівень соціально-економічного розвитку первісного населення регіону, важливу роль монети в його повсякденному житті та дозволяє намітити мікрорегіони, де могли розташовуватися основні общинні і племенні центри носіїв черняхівської та карпатських курганів культур у межах регіону.

Джерела та література: 1. Абрамзон М.Г. Монеты как средство пропаганды официальной политики Римской империи. – М. 1995. – 656 с.; 2. Брайчевський М.Ю. Час обігу римської монети в антському суспільстві // Археологія. - 1952. - Т.VI. - С. 74-80. 3. Брайчевський М.Ю. Ораспространении римских монет у древних восточных славян // Вестник древней истории. - 1954. - № 1. - С. 119-134. 4. Брайчевський М.Ю. Римська монета на Україні. – К.: Вид-во АН УРСР, 1959. – 234 с. 5. Ваганов П.А. Физики дописывают историю. - Л.: Изд-во ЛГУ, 1984. - 214 с. 6. Вакуленко Л.В. Пам'ятки підгір'я Українських Карпат першої половини I тис. н.е.-К.: Наукова думка, 1977. - 142 с. 7. Довідник з археології України (Хмельницька, Чернівецька, Закарпатська обл.). – К.: Наукова думка, 1984. - 223 с. 8. Кропоткин В.В. Клады римских монет на территории СССР. – М.: Изд-во АН СССР, 1961. – 135 с.; 9. Маркевич В.И., Рикман Э.А. Клад II-IV вв. н.э. из Буковины // СА. - 1973. - № 4. – С.260-261; 10. Населення Прикарпаття і Волині за доби розкладу первіснообщинного ладу та давньоруський час. – К.: Наукова думка, 1976. - 220 с. 11. Неберідзе Г.О. Про поширення римських монет у Східній Європі // Археологія. - 1984. - Вип.48. - С.12-19. 12. Никитина Г.Ф. Работы Среднеднестровской экспедиции // Археологические открытия 1979 года. - М.: Наука, 1980. - С.313. 13. Нудельман А.А. Римская монета в междуречье Днестра, Прута и Днестра // Нумизматика античного Причерноморья. – К.: Наукова думка, 1982. - С.125-133. 14. Огуй О.Д. Монетні знахідки на Буковині. – Чернівці: Рута, 2008. – 256 с. 15. Пивоваров С.В. Римская монета у племен Поднестровья и Попрутья в первой половине I тыс. н.э. // Тезисы докладов и сообщений совместной школы-семинара. - Ужгород, 1985. - С.52-54. 16. Пивоваров С.В. Римський імпорт на Середньому Дністрі і Верхньому Пруті // Тези доповідей УІ Подільської історико-краєзнавчої конференції. - К.-Подільський, 1985. - С.46-47. 17. Пивоваров С.В., Чеховський І.Г. Римська монета на Буковині // Пам'ятники України. – 1987. - №1. - С.40-41. 18. Пивоваров С.В., Чеховський І.Г. Візитки минувшини//Наука і суспільство.- 1988.-№1.-С.46-50. 19. Пивоваров С.В. Античний імпорт в старожитностях Північної Буковини // Тези доповідей та повідомлень обласної історико-краєзнавчої конференції. - Чернівці, 1990. - Ч.ІІ. - С.258-260. 20. Пивоваров С.В., Мисько Ю.М. Знахідки римських монет на черняхівських пам'ятках Північної Буковини// Тези доповідей та повідомлень обласної історико-краєзнавчої конференції. - Чернівці, 1990. - Ч.ІІ. - С.269-270. 21. Пивоваров С.В. Торговий шлях по Дністру в пізньоантичний час // Тези доповідей

- конференції "50-років Воз'єднання Північної Буковини..."-Чернівці, 1990. - С.27-28. **22.** Пивоваров С.В. Пізньоантична монета в старожитностях Буковини // ПССІАЕ.- Чернівці: Рута, 1996. – Вип. 2. – С. 11-20. **23.** Пивоваров С.В. Матеріали нумізматики про зв'язки племен черняхівської культури з Римською імперією (історіографічний аспект) // ПССІАЕ.- Чернівці: Золоті литаври, 1998. – Т. 1. – С. 16 -30. **24.** Пивоваров С.В. Римські монети в старожитностях черняхівської культури // ПССІАЕ.- Чернівці: Золоті литаври, 1999. – Т. 2. – С. 15 -35. **25.** Пивоваров С.В. Нумізматичні пам'ятки Буковини. – Чернівці: Зелена Буковина, 2002. – 247 с. **26.** Рикман Э.А. Денежное обращение у племен Днестровско-Прутского междуречья в первые века н.е. // Нумизматика и эпиграфика.- М.: Наука, 1971.- Вип. IX. - С.89-102. **27.** Рикман Э.А. Этническая история населения Поднестровья и прилегающего Подунавья в первых веках нашей эры. - М.: Наука, 1975. - 336 с. **28.** Смішко М.Ю. Поселення III-IV ст. біля с.Комарів // Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині. – К.: Наукова думка, 1964. - Вип.5. - С.67-80. **29.** Тимошук Б.О. Зустріч з легендою. – Ужгород: Карпати, 1974. – 127 с. **30.** Тимошук Б.О. Черняховская культура и древности культуры карпатских курганов // КСИА. – М.: Наука, 1974. – Вип.138. – С. 86-91. **31.** Тиханова М.А.К вопросу об обмене и торговле в эпоху черняховской культуры // КСИА.-1974.-Вип.140. - С.11-18. **32.** Фенін О.В. Знахідки римських монет у Прикарпатті // Археологія. -1951. - Т.У.-С.92-104. **33.** Цыгылык В.Н. Работы Хотинского отряда на Днестре // Археологические открытия 1976 г.-М.: Наука, 1977. - С.385. **34.** Kaindl R.F. Funde von Traianmunze aus Czernowitz // Mitteilungen der K.K. Zentralkommission für Erforschung und Unterhaltung der Kunst.-Wien,1893.-B.XIX.- S.138. **35.** Romstorfer C. Aus den "Mitteilungen der K.K.Central-Comission" // Jahrbuch des Bukowiner Landesmuseum.-Czernowitz,1893.-Bd.I.-S.45-71. **36.** Romstorfer C. Aus den "Mitteilungen der K.K. Central-Comission" // Jahrbuch des Bukowiner Landesmuseum.-Czernowitz,1896.-Bd.4.-S.130-138. **37.** Sear D.R. Roman coins and their values. – London, 1974. – 376 s. **38.** Sauciu-Saveanu T. Colectia de monete si de alte obiecte antice a Universitatii "Regele Carol II" din Cernauti // Codrul Cosminului.-1938.-T. X-XI- P.111-157. **39.** Szombathy G.J. Prahistorische Recognoscierungstour nach der Bukowina im Jahre 1893// Jahrbuch des Bukowiner Landes-Museums.-Czernowitz,1894.-B.II.-S.11-21. **40.** Szombathy G.J. Zweite Recognoscierungstour in die Buckowina // Jahrbuch des Bukowiner Landes-Museums.-Czernowitz,1895.-B.III.-S.20-23.